

Key words: *communist society, marx-lenin ideology, communist doctrine, soviet press, information space, totalitarian methods of informing, language-ideological stereotypes, outer control of the mass-media, manipulation of the public consciousness.*

Надійшла до редакції 14.09.17

Прийнято до друку 18.10.17

УДК 811. 161. 2'36 (045)

ЗАЙЦЕВА Олена Миколаївна,
аспірантка кафедри української філології
та славістики Київського національного
лінгвістичного університету
e-mail: helenzaitseva@i.ua

АКТИВІЗАЦІЯ ВАРІАНТНИХ ФОРМ СЛОВОЗМІНИ ІМЕННИКІВ ТА ЧИСЛІВНИКІВ У СУЧАСНОМУ ТЕЛЕМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано найпоширеніші сучасні тенденції вживання словозмінних форм іменників та числівників у сучасному телемедійному дискурсі, виявлено активізацію вживання варіантних вторинних форм зазначених іменних частин мови. У ході дослідження з'ясовано, що мовці сучасного ефірного мовлення обирають переважно вторинні паралельні форми словозмінної парадигми іменників чоловічого роду II відміни однини. У словозмінній парадигмі числівників, що реалізовані в мовленні тележурналістів українських каналів, відстежено тенденцію на користь вибору вторинних паралельних флексій у формі давального відмінка, у формі орудного відмінка та з прийменником у формі місцевого відмінка. Спостережено, що носії телевізійного професійного мовлення свідомо вживають відмінкові форми виразніші, оригінальніші та такі, що відповідають автохтонним ознакам української мови.

Ключові слова: *варіантні форми; паралельні флексії; відмінкові форми іменників; відмінкові форми числівників; словозміна; словозмінна парадигма форми давального відмінка; форми орудного відмінка; форми місцевого відмінка; сучасне українське телемовлення.*

Постановка проблеми. Мова сучасного українського телевізійного дискурсу перебуває нині в стані динамічних змін і хитання в межах як прескриптивної, так і дескриптивної морфологічної норми. Це призводить до вільного вибору мовцями тих чи тих варіантних мовних форм, що, безумовно, спричинено загальною демократизацією суспільства. В українському телевізійному мовленні варіантність поширена чи не найбільше на рівні граматики, у межах словозмінної парадигми, особливо це помітно в іменниках і подекуди в числівниках. Уважаємо за доцільне звернути увагу на активізацію вживання варіантних відмінкових форм у парадигмі іменника та числівника сучасного українського телемовлення, оскільки саме зараз під впливом суспільних зрушень у носіїв мови формується новий мовний смак, мовні вподобання, які в подальшому можуть спричинити й зміни норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема активізації варіантних словозмінних форм іменників та числівників (а також інших частин мови) на межі XX і XXI століть неодноразово викликала наукове зацікавлення в дослідників граматичної системи української мови. Серед них найбільш виразними є праці І. Г. Матвіяса, який упродовж тривалого часу досліджував іменникові варіанти в українській мові, а також взаємодію західного й східного варіантів української літературної мови [1]; З. О. Валюх, яка ґрунтовно досліджує системні парадигматичні відношення на морфологічному (словозмінному та словотвірному) рівні [2]; В. О. Юносової, яка вивчала варіантність відмінкових закінчень іменників сучасної української мови [3]; Л. М. Колібаби, Т. А. Коць – дослідження варіантності відмінкових закінчень іменників на тлі морфологічних норм української літературної мови, зокрема й висвітлення цього явища в

попередніх мовних епохах та правописних системах [4; 5]. Деякі лінгвісти досліджували варіантність (паралельність) уживання окремих словозмінних форм у відмінковій парадигмі іменника, класифікуючи їх як морфологічні варіанти [6], інші – морфологічні можливості окремих відмінків у контексті сучасного висвітлення. Так, Г. Г. Голосовська виявила морфологічні можливості українського давального відмінка в контексті сьогodenня і, зокрема, його семантико-синтаксичну омонімію [7]. Чимало науковців досліджують мовну варіантність в аспекті соціолінгвістики [8; 9], а також ґрунтовно вивчають сучасні тенденції розвитку мови [9; 10]. Л. І. Кучеренко і М. Д. Карп'юк зробили класифікаційний розподіл варіантів [12; 11].

Як бачимо, у сучасній українській лінгвістиці наукові інтереси з теми нашого дослідження досить широкоаспектні, однак недостатньо праць, присвячених аналізу вживання варіантних відмінкових форм іменників та числівників у сучасному телевізійному мовленні. Тому ставимо за **мету** виявити основні тенденції активізації словозмінних паралельних форм іменника та числівника. Основними **завданнями** нашої розвідки є: проаналізувати характерні особливості вживання словозмінних іменникових та числівникових форм; продемонструвати найуживаніші в телемовленні сучасних інформаційних телеканалів основні варіантні форми іменників та числівників української мови.

Виклад основного матеріалу. Нині в лінгвістиці очевидний такий факт: що розвинутішими й інтелектуальнішими постають у ході свого інтенсивного розвитку новітні мовні тенденції, то граматично розгалуженішою й розхитанішою виявляється їхня система, яка увиразнена модифікаційними й варіантними змінами. З огляду на це заслуговує на увагу науковий погляд Л. І. Шевченко, яка репрезентує (у всій її парадоксальності визначення) концепцію Ф. Гегеля, що «мова найцивілізованіших народів має найменш досконалу граматику» [13, с. 65]. Авторка констатує: «Чим вищий розвиток людського мислення, тим тіснішими стають для нього сталі правила граматики, і думка спричиняє до «розхитування» цих правил» [13, с. 65]. Дослідниця інтелектуалізації української мови так пояснює концептуальний принцип Ф. Гегеля щодо суті процесів інтелектуального пізнання та його мовної репрезентації: «Статична нормативність, характерна для граматики розвинутих мов, справді несе в собі можливість і необхідність трансформації, що пов'язано з більш високими творчими, інтелектуальними завданнями у сфері комунікації, максимальною персоніфікацією висловлення в найрозвиненіших мовах. На відміну від конкретно-понятійного мислення – мислення на рівні творчого інтелекту (розуму) відтворює складні ряди мислительних логічних і чуттєвих асоціацій. Отже, і говорити можна не про недосконалість граматики високорозвинених мов, а про її функціональну поліваріантність, найменш строго окреслений семантичний і граматичний узус» [13, с. 65].

Якщо в баченні Л. І. Шевченко йдеться про сферу комунікації, що, як відомо, закономірно реалізована в усній формі мовлення комунікантів, то логічно припустити, що телемовлення також можна зарахувати до такої мовно-комунікаційної царини. Очевидним є те, що телевізійний дискурс нині демонструє несталі, динамічний узус, розгалужену мовну варіантність, зокрема й морфологічну, яку представлено новітніми лінгвістичними тенденціями не менше, ніж на інших структурних мовних рівнях. Нерідко всі ці чинники зумовлюють і розхитування морфолого-граматичної мовної норми, яка, на думку Т. А. Коць, «об'єднує систему морфологічних, синтаксичних одиниць, їх категорій і форм, а також словотвірних одиниць і засобів слововживання» [5, с. 49] (останні, власне, і є об'єктом нашого дослідження – О. З.). Однак потрібно зауважити, що дослідники також визнають, що «варіантність (і зокрема хронологічно обмежена) – це прямий наслідок історичного розвитку, еволюції мови» [5, с. 49] і відповідно «варіанти – це потужний резерв мови. Варіантність слова, як і варіантність інших мовних одиниць, характеризує норму більшості сучасних високорозвинених мов» [14, с. 28]. Отже, *варіантом* (як предметом варіантності), за визначенням Д. І. Ганича й І. С. Олійника, є «видозміна або

різновид мовної одиниці, фонеми, морфеми, слова тощо. Варіанти морфем – це різновиди морфем, які тотожні за значенням, мають спільне походження, відрізняються фонемним складом і можуть взаємно замінювати одна одну» [15, с. 31]. Прикметно, що автори зазначеного лексикографічного видання ілюструють цю словникову статтю саме паралельними формами давального відмінка однини іменників чоловічого роду (про які йтиметься далі в цій статті), однак флексійну морфему *-ові* виносять як вторинну, варіантну до *-у* (очевидно, зважаючи на тодішні суспільні обставини): «Флексійна морфема давального відмінка однини іменників чоловічого роду *-у* має своїм варіантом *-ові*: *брату – братові, товаришу – товаришеві*» [15, с. 31].

Оперуючи таким терміном, як *словозмінна парадигма* в іменниках та числівниках, не можемо не погодитися з науковими висновками З. О. Валюх щодо його суті: «Словозмінна парадигма, як і словотвірна й дериваційна синтаксична парадигми, являють собою впорядковані сукупності одиниць мовної системи, які перебувають у парадигматичних відношеннях і виконують системотвірну функцію. Словозмінна парадигма – це набір словоформ тієї самої формотворчої основи, які реалізують її граматичні потенції, закладені системою. Вона є об'єктивною характеристикою особливостей граматичної структури частин мови та їхніх основних граматичних категорій» [2, с. 144]. Науковець слушно запевняє, що умовою формування парадигм у морфології є здатність вихідної одиниці до регулярних структурно-семантичних модифікацій, що відбуваються за допомогою формальних операцій [2, с. 144]. Отже, у мові виникають вторинні варіантні атрибути (засоби) відмінкової парадигми. З. О. Валюх зазначає, що «морфологічні парадигми, зокрема словозмінна та дериваційна, репрезентують схеми породження (деривації) вторинних одиниць, які формуються на основі однієї вихідної одиниці і завдяки цьому асоціюються як такі, що перебувають з нею в парадигматичних відношеннях. Мовець може вибирати якийсь компонент парадигми залежно від комунікативних завдань та структурних властивостей самих компонентів і парадигми загалом, тому парадигматику усвідомлюють як галузь закономірного варіювання одиниць і категорій мови в процесі їхнього функціонування з метою побудови мовлення» [2, с. 139]. Зважаючи на диференційні ознаки таких компонентів парадигми в сучасній лінгвістиці, дослідники номінують їх по-різному: *варіант*, *дублет* або *паралельна форма*, у більшості випадків відзначаючи підпорядкування двох останніх термінів першому [11, с. 74]. М. Д. Карп'юк наголошує, що дослідження словозмінних варіантів літературно-нормативного чи діалектного рівнів окреслено терміном *паралельна форма*, а вивчення таких однокоренових утворень, між якими встановлені дублетні відношення, пов'язане з терміном *дублет* [11, с. 74]. Л. І. Кучеренко кваліфікує варіантність дещо виразніше, загалом дотримуючись тієї самої концепції. Дослідниця чітко диференціює формальну й семантичну варіантність (остання передбачає існування кількох значень за наявності однієї матеріальної оболонки). Формальна ж варіантність (яка і є об'єктом нашого дослідження) означає наявність паралельних засобів передавання змісту, коли одне значення може бути виражене кількома матеріальними оболонками [12, с. 61]. Уважаємо доречним послуговуватися саме таким терміном – *паралельні засоби* або *паралельні форми*.

З огляду на сказане вище, зауважимо, що ми відстежили й зафіксували чимало таких паралельних форм словозміни в мовленні тележурналістів сучасних українських телепередач (переважно інформативного змісту). Найбільшу кількість варіантів демонструють іменникові та числівникові паралельні форми відмінювання давального, орудного та місцевого відмінків. Орудний відмінок іменника репрезентує варіантність у межах двох паралельних матеріальних оболонок (формальну варіантність) і водночас може являти собою комбіновану варіантність [12] у межах синтезу синтаксичного рівня мови і формально-граматичного вияву (*розповісти по телефону – розповідати телефоном*).

Як засвідчує дібраний фактичний матеріал, сучасний телевізійний усномовний дискурс телеканалів *СТБ, Студія 1+1, ICTV, 24 канал, 112 Україна, NewsOne, Еспресо TV* спрямований на пошук оригінальних виражальних мовних засобів, питомих, застарілих, рідковживаних, діалектних слів, а також варіантних дублетів і вторинних паралельних форм. У такий спосіб мовці телекомунікаційної сфери (не лише журналісти, телеведучі, але й респонденти, гості телестудій – аналітики, політологи, урядові особи) намагаються увиразнити своє мовлення, повернути його до самотності, надати йому оригінальності, несхожості з іншими слов'янськими, зокрема з російською, мовами. Останній чинник зумовлює частотну появу в телемовленні паралельних форм відмінювання, які не мають аналогів у російській мові, тобто є самотніми, оригінальними, власне питомими й давніми. Коли говоримо про активізацію паралельних закінчень, які за своєю природою є варіантними, маємо на увазі тенденційне частотно-послідовне вживання менш активного мовленнєвого варіанта, адже відомо, що варіантів однієї відмінкової форми має існувати в словозмінній парадигмі не менше ніж два, один із яких домінує в мовленні, а інший перебуває на периферії мовної системи. Говорячи про український усномовний телевізійний дискурс і динамічні зміни, що відбуваються в його межах на тлі граматичної норми, маємо на увазі передусім дескриптивну норму, яка відображає реальний стан мовних варіантних явищ у сучасних різнорівневих тенденціях. Т. А. Коць у цьому контексті зазначає, що «дескриптивну норму мовознавці фіксують у наукових дослідженнях. Порівнюючи прескриптивну і дескриптивну норми в окремий період розвитку мови, можна помітити безупинний рух мовних явищ з однієї сфери до іншої. У процесі кодифікації через фільтр законів мовної системи відбираються певні мовні явища і таким чином набувають нормативного статусу» [5, с. 48].

Іменники. Відомо, що іменник як основна іменна частина мови демонструє найбільш широку варіантність граматичних форм словозмінної парадигми. Сучасний мововжиток журналістів демонструє передусім активізацію паралельних форм непрямих відмінків іменників II відміни назв істот (більшою мірою) та неістот. Проілюструємо це на прикладі іменників у формі давального відмінка.

Давальний відмінок, як зазначає І. Р. Вихованець, виконує низку функцій: «окрім первинної семантико-синтаксичної функції адресата дії, він має первинну формально-синтаксичну функцію придієслівного напівслабокерованого другорядного члена речення і в типових виявах комунікативну функцію компонента комплексної реми за актуального членування речення» [16, с. 73]. Більшість іменників у формі давального відмінка, які представлені у фрагментах українського теледискурсу, репрезентують первинну семантико-синтаксичну функцію, однак є такі, що виражають вторинну функцію суб'єкта стану, наприклад: *наймолодшому гірникові не виповнилося і 19 років* (ICTV, Надзвичайні новини, 07.03.2017 р., 09:15, ведучий) або вторинну функцію об'єкта дії: *пам'ятника Шевченкові довелося чекати чи не сотню років* (ICTV, Факти, 09.03.2018 р., 21:00, журналістка).

Відомо, що граматичною нормою для форми давального відмінка іменників чоловічого роду II відміни однини є вживання паралельних закінчень *-ові, -еві (-єві), -у* (*батькові – батьку, робітникові – робітнику*). І хоч чинний правопис фіксує форму із флексією *-ові* як основну, першорядну, однак у реальній мовній практиці загальнонародного варіанта мови тривалий час і донині переважає форма з *-у*. Закінчення *-у* в давальному відмінку однини іменників II відміни презентоване в працях багатьох авторів як основне, «оскільки воно притаманне всім без винятку іменникам II відміни» [3, с. 45]. Стверджуємо це на основі власних спостережень та висновків інших дослідників. Мова ж телебачення як мова літературного варіанта загальнонаціональної мови дотепер послуговувалася збалансовано обома варіантними формами. Нині ж форма давального відмінка з флексією *-ові* домінує в мовленні й поступово витісняє форму з *-у*. Про це зазначала й В. О. Юносова [3, с. 46]. Таку тенденцію простежуємо у фрагментах мовлення, із яких виокремлюємо іменники, що за семантичним наповненням належать до

категорії істот чи неістот. Серед іменників-назв істот у сучасному теледискурсі спостережено такі групи: 1) власні назви-антропоніми (*Кравчукові, Трампові, Смітові*), напр.: *Павлові* вдруге відмовили (СТБ, Вікна, 06.12.2017 р., 22:00, журналіст); від готелю, що належить *Трампові* (112 Україна, Новини, 04.02.2017 р., 12:00, ведуча); чіткий сигнал Володимирові *Путінові* (тут наявна стилістично не виправдана тавтологія закінчень) (СТБ, Вікна, 28.07.2017 р., 18:00, журналіст); кілька разів намагалися надати слово Валерію *Хмельнюкові* (навпаки – стилістично й нормативно виправдано, урізноманітнено згідно із законами евфонії: в імені – форма з -у, у прізвищі – форма із флексією -ові, -еві, -єві) (ICTV, Інсайдер, 15.12.2016 р., 20:20, журналістка); 2) загальні назви на позначення осіб за професійними, родинними, статевими ознаками (*журналістові, чоловікові*), напр.: тридцятип'ятирічному *сержантові* пробило руку (СТБ, Вікна, 03.02.2017 р., 18:00, журналістка); саме ця підтримка і допомогла *футболістові* (СТБ, Зіркове життя, 19.01.2017 р., 10:40, голос ведучого за кадром); чи вдалася *крадієві* відчайдушина втеча? (ICTV, Надзвичайні новини, 16.02.2017 р., 19:25, ведуча); ця річ належить *чоловікові* (СТБ, Битва екстрасенсів, 30.01.2017 р., 11:20, ведучий); рушниця належала її *зятєві* (ICTV, Інсайдер, 16.02.2017 р., 20:20, ведучий).

Зафіксовано такі фрагменти телемовлення з іменниками-назвами неістот, які активізовані останнім часом: *проїхати автомобільному транспортіві* (ICTV, Надзвичайні новини, 20.02.2017 р., 09:15, ведучий); *підтримка енергетичному секторові* (СТБ, Вікна, 28.07.2017 р., 18:00, ведуча); *дуже допомагав університетові* (СТБ, Вікна, 31.03.2017 р., 18:00, журналіст); *хоч надра дійсно належать народові* (112 Україна, Новини, 01.04.2017 р., 19:00, журналістка). Стосовно останнього прикладу зазначимо, що лінгвісти вбачають деякий синкретизм між семантичною і формально-граматичною природою таких іменників під час визначення категорійної належності до істот чи до неістот. Автори теоретичної морфології української мови зараховують до таких суперечливих одиниць назви сукупностей людей і тварин (*народ, натовп, загін* тощо) [16, с. 98]. Не лише власні назви імен та прізвищ демонструють активізацію в телевізійному мовленні питомих українських закінчень -ові, -еві, -єві, а й топоніми, зокрема назви країн, є репрезентантами таких флексій: *найперше, що допомогло Бухарестові* (Студія 1+1, ТСН, 02.02.2017 р., 19:30, журналістка).

Варто зауважити, що вживання флексії -ові, а також граматично тотожних флексій -еві, -єві (*секретареві, красві*) у формі давального відмінка іменників II відміни є досить давньою та узуальною нормою. Її кодифіковано правописом української мови 1928 р. Цей правопис і донині вважають таким, що найбільше відображав питомі органічні риси української мови. Самобутні граматичні форми давального відмінка із закінченням -ові, -еві, -єві в ньому подано як такі, що властиві «майже всім іменникам чоловічого роду» (*братові, дубові, сторожеві, росьві*), а флексії -у, -ю – іменникам ніякого (тобто середнього – О. 3.) роду (*дереву, гнізду, селу*).

Дослідниця прескриптивної норми в документах 30–50 років XX століття Т. А. Коць [17, с. 49] зазначала, що в мовно-діловій практиці того періоду у формах давального відмінка іменників чоловічого роду II відміни традиційно переважали закінчення -ові, -еві, які були регулярними в назвах істот та неістот. На ще більшу давність цих відмінкових форм указують і праці авторитетних граматистів А. Ю. Кримського і Є. К. Тимченка [5, с. 50].

Загальновідомо, що чимало лінгвістів досліджують відмінкові форми іменників із погляду функціонально-стильового й мовно-естетичного вживання (С. Я. Єрмоленко, О. Д. Пономарів, Л. М. Колібаба, Т. А. Коць та ін.). О. Д. Пономарів, зокрема, зазначає, що форми з -ові, -еві, -єві у давальному відмінку іменників чоловічого роду II відміни увиразнюють диференціацію відмінкових функцій, а закінчення -у, -ю натомість спричиняють монотонність усного тексту, віддалення його від живої основи мовлення [14, с. 29]. Г. Г. Голосовська стверджує, що вживання закінчень -ові, -еві, -єві в давальному

відмінку іменників чоловічого роду II відміни внеможливише явище омонімії, що є традиційно проблемним для мови [7, с. 21].

Орудний відмінок іменника в українській мові є досить своєрідним щодо парадигми відмінювання. Його граматико-синтаксична диференційованість залежить від семантичних особливостей слова, а паралельні відмінкові закінчення притаманні не всім іменникам. Лінгвісти довели, що в сучасній українській мові «для орудного відмінка множини іменників не характерне широке використання варіантних закінчень» [3, с. 84]. Дослідниця варіантності відмінкових закінчень іменників В. О. Юносова запевняє, що їх мають лише поодинокі іменники, які кодифіковані в орфографічних словниках української мови. Це іменники на кшталт *ворітьми* і *воротами*, *дверми* і *дверима*, *грішми* і *грошима*, *кіньми* і *конями*, обидві варіантні форми яких є нормативними й досить давніми. Нині ж простежуємо тенденцію до вживання в мовленні форм орудного відмінка *грішми*, *кіньми*, *ворітьми*, хоч зафіксовано й рідковживану варіантну форму *конями*: *мати придбала якраз на річницю керування конями* (24 канал, Наші гроші, 24.10.2016 р., 21:30, журналістка). Інші фрагменти мовлення ілюструють такі форми: *аби пожитися грішми* (ICTV, Надзвичайні новини, 27.05.2017 р., 19:20, ведуча); *хто грає їхніми грішми* (ICTV, Надзвичайні новини, 20.02.2017 р., 19:20, ведучий). Зафіксовано й уживання орудного прийменникового відмінка: *касети з грішми* (ICTV, Надзвичайні новини, 25.02.2017 р., 19:20, ведучий); *кладе конверт з грішми до кишені* (Студія 1+1, ТСН тижня, 09.04.2017 р., 19:30, журналіст).

Як зазначає І. Р. Вихованець, орудний відмінок іменників – «одна з периферійних грамем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як п'ятий компонент до відмінкової парадигми однини й множини з її диференційованою сукупністю флексій і виражає первинну інструментальну семантико-синтаксичну функцію, первинну формально-синтаксичну функцію придієслівного слабкокерованого другорядного члена речення і в типових виявах комунікативну функцію компонента комплексної реми за актуального членування речення» [16, с. 75]. Сучасний український телевізійний дискурс, як і мова творів художньої літератури, демонструє зразки вживання орудного відмінка іменників у вторинних семантико-синтаксичних функціях зі значенням простору. І. Р. Вихованець зауважує, що такий орудний відмінок «валентно поєднаний з дієсловами руху і виражає шлях руху» [16, с. 76]. Саме ці найчисленніші форми орудного відмінка, поєднані з дієсловами руху, зафіксовані в мововжитку журналістів та телеведучих українського ТБ: *можуть покатати вас озером* (Студія 1+1, Сніданок з 1+1, 07.12.2017 р., 07:30, журналіст); *проїхався містом і різдвяний трамвайчик Святого Миколая* (ICTV, Факти, 11.12.2017 р., 8:45, журналістка); *їдемо разом бездоріжжям* (ICTV, Факти, 01.12.17 р., 21:00, журналіст); *вирушив у подорож Європою* (24 Канал, Право на владу, 06.12.2017 р., 22:40, ведучий за кадром); *я багато їжджу світом* (Студія 1+1, ТСН, 17.11.20 р., 19:30, журналіст); *проїзду не буде Хрещатиком, Лаврою, Михайлівською* (112 Україна, Новини, 21.11.2016 р., 07:00, ведучий); *ми мандруємо Словенією* (Студія 1+1, Сніданок з 1+1, 07.12.2017 р., 07:30, ведучий). Безумовно, така форма орудного відмінка іменника відповідає граматичній нормі вторинних просторових семантико-синтаксичних відношень цієї частини мови. Однак зауважимо, що дотепер у мовній практиці і в мові телебачення (можливо, у мові ТБ депо меншою мірою) уживанішою була саме в цій функції форма місцевого відмінка з прийменником *по*, який також залежить від дієслів руху і стоїть у позиції придієслівного керованого другорядного члена речення, щоправда, уживається у вторинній семантико-синтаксичній функції динамічної локалізації [16, с. 80]. Отже, дотепер мовці частіше вживали таку форму: *покатати по озеру*, *проїхався по місту*, *їдемо по бездоріжжю* і под., хоч ці конструкції досить громіздкі й незграбні. Нині ж у мові тележурналістів (і відповідно в мовленні пересічних носіїв мови, які наслідують мову телевізійних ЗМІ) простежуємо виразну тенденцію до активізації форм орудного відмінка іменника з просторовою семантикою: *покатати озером*, *проїхався містом*, *їдемо бездоріжжям* і под. (закінчення *-ом*, *-ем* (*-єм*), *-ям* – відповідно до основи іменників середнього роду II відміни). Семантична тотожність

форм і їхня граматико-синтаксична відповідність дають підстави вважати такі конструкції варіантними в межах різних рівнів – морфолого-граматичного й синтаксичного (комбінована варіантність). У лінгвістиці визнано, що на деякому синхронному етапі з двох варіантних форм одна завжди домінує, інша відходить на периферію мовної системи, тож нині спостерігаємо, як форма орудного відмінка з просторовою семантикою стає домінантною в сучасному мовленнєвому дискурсі.

У телеінформаційному медіатексті, який репрезентують переважно інформаційні й аналітичні телепередачі, блоки новин, а також деякі пізнавальні передачі, представлено й форми орудного відмінка зізначенням часу: *вихідними депутати-опозиціонери влаштували протести* (112 Україна, Новини, 19.12.2016 р., ведуча); *минулими вихідними тут відзначили святкування...* (112 Україна, Новини, 05.11.2016 р., 18:00, журналістка).

Окрім часової семантики, форма орудного відмінка іменника може виражати порівняльне значення: *стрілкою фурією промчала усіма провідними російськими телеканалами* (про К. Собчак – О. З.) (24 канал, Весті Кремля, 15.03.2018 р., 16:30, ведучий).

Місцевий відмінок в українській мові, окрім первинних семантико-синтаксичних функцій (власне-локативної, функції статичної локалізації), виконує ще й вторинні семантико-синтаксичні функції: вторинна динамічна локалізація, вторинна інструментальна, вторинна суб'єктна і вторинна об'єктна [16, с. 80–81]. Місцевий об'єкта іменників привертає увагу насамперед тому, що він також має паралельні відмінкові закінчення, які увиразнюють публіцистичне мовлення. Уживання таких форм спостерігаємо у фрагментах мововжитку журналістів, наприклад: *лікарі поставили хрест на хлопчиків* (СТБ, Вікна, 30.11.2017 р., 18:00, ведуча); *у тому рахункові стоять* (СТБ, Вікна, 27.02.2017 р., 22:00, журналістка); *у всесвітньому рейтингові* зазначено (СТБ, Вікна, 01.05.2017 р., 18:00, журналіст); *пасажери відкрили вогонь по водієві* (112 Україна, Студія 112 Live, 15.05.2017 р., 07:15, ведуча). Для цього відмінка паралельною (дублетною) є флексія *-у, -ю*: *на хлопчику, у рахунку, у рейтингу, по водію*. За останнє десятиліття спостерігаємо тенденцію до частотного вживання флексій *-ові, (-еві, -єві)*, а не *-у* в місцевому відмінку іменників з об'єктною семантикою. І. Р. Вихованець зазначає, що в місцевому об'єкта «при дієсловах нейтралізуються значення прийменників *в (у), на, по*, які тяжіють до дієслова і стають своєрідними дієслівними постфіксами, і посилюється функціональна роль флексій місцевого відмінка» [16, с. 81].

Числівники. У сучасній українській мові числівникову парадигму відмінювання представлено чіткою нормою (орфоепічною, граматичною та орфографічною) варіантних паралельних закінчень. Вони притаманні практично всім непрямым відмінкам числівників.

Як відомо, більшість кількісних числівників (зокрема, прості числівники від *п'яти* до *двадцяти*, числівник *тридцять*, а також складні числівники – назви десятків від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти*) у давальному відмінку мають паралельні флексії *-и, -ом*. Чинний правопис фіксує норму словозміни для таких числівників за зразком відмінювання *п'ять*: *п'яти – п'ятьом* (саме в такій послідовності флексій). Однак у новітніх академічних виданнях форми словозміни числівників представлені в такому порядку: *п'ят'-ом (п'ят-и)* [16, с. 176]. Прикметно, що аналогічно подано й форми родового та місцевого відмінків. Очевидно, у такий спосіб провідні мовознавці рекомендують уживати насамперед форму із флексією *-ом* як питому, оригінальну й таку, що чітко диференціює закінчення відмінкової парадигми числівників. Науковці запевняють, що «домінують тепер вторинні відмінкові форми із флексіями *-ох* (у Р. в. і М. в – О. З.), *-ом*, які набувають дедалі більшого поширення під впливом відмінювання числівників *два, три, чотири*» [16, с. 176]. Тележурналісти вживають переважно вторинну (за чинним правописом) форму відмінювання числівника з флексією *-ом*, імовірно, з метою увиразнити та врізноманітнити своє мовлення. Сучасна мовна практика і, зокрема, мова телебачення переконливо демонструють, як одна з паралельних форм словозміни стає домінантною, престижною й витісняє з ужитку іншу: *обиратимуть запобіжний захід шістьом людям*

(112 Україна, Студія 112 Live, 17.05.2017 р., ведучий); *так само пощастило ще сімом суддям* (Студія 1+1, ТСН тижня, 07.05.2017 р., 19:30, журналіст); *вирок підписали дванадцятьом торнадівцям* (Студія 1+1, 08.04.2017 р., 19:30, ведуча); *оголосили звинувачення чотирнадцятьом особам* (ICTV, Факти, 28.01.2017 р., 18:45, журналіст).

Орудний відмінок власне-кількісних числівників демонструє, як доводять лінгвісти, «лише вторинні паралельні форми із флексіями **-ма, -ома**» [16, с. 176]. Однак у мові телебачення вживають переважно першу з них (із **-ма**), друга форма в мовленні тележурналістів трапляється зрідка. Виявлено такі одиниці у фрагментах мовлення: *має сайти тридцятьма мовами* (ICTV, Більше, ніж правда, 06.03.2018 р., 10:10, ведучий за кадром); *відбувся п'ятьма роками позбавлення волі* (ICTV, Надзвичайні новини, 18.02.2015 р., 19:20, ведуча). Щоправда, другу форму орудного числівника *сім* уживають у телемовленні: *цей пристрій відрізняється від попереднього сімома функціями* (ICTV, Факти, 05.01.2017 р., 18:45, журналістка); *РПГ із дванадцятьма гранатами* (24 канал, трансляція сесії Верховної Ради, 22.03.2018 р., 12:40, урядовець).

Висновки. З викладеного вище робимо висновок, що нині в телевізійному усномовному дискурсі активізовано переважно вторинні паралельні форми відмінювання як іменників, так і числівників: із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** замість раніше узуального **-у** в давальному відмінку іменників чоловічого роду; із флексіями **-ові, -еві (-єві)** з прийменниками **на, у** в місцевому відмінку іменників. Орудний відмінок демонструє паралельні закінчення лише в деяких словоформах чоловічого та середнього роду (*кіньми – конями, крильми – крилами*), а також у деяких множинних іменниках (*ворота, двері, гроші*). Однак у мововжитку тележурналістів помітно активізовано вторинну просторову семантико-синтаксичну функцію орудного відмінка іменників (*їхати селом, рухатися шляхом*).

Варіантні закінчення є переважно репрезентантами давніх та питомих форм, що з часом перестали бути активними в мовленні через екстралінгвальні чинники. Журналісти вживають їх із метою увиразнити, урізноманітнити своє професійне мовлення, чіткіше диференціювати закінчення відмінкової парадигми.

У словозміні кількісних числівників, відтворених у мовленні тележурналістів українських каналів, відстежено переважання вторинних паралельних флексій **-ом** у формі давального відмінка, **-ма, -ома-** у формі родового відмінка та **-ох** у формі місцевого відмінка.

Носії телевізійного мовлення вдаються нині до активізації паралельних форм відмінювання в непрямих відмінках іменників та деяких числівників із метою повернути українській мові призабуті автохтонні форми, надати самотності й оригінальності мовленню. **Перспективу** подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні вживання варіантних відмінкових форм прикметників та займенників у сучасному телевізійному мовленні.

Список використаної літератури

1. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – Київ : Радянська школа, 1974. – 183 с.
2. Валюх З. О. Системно-парадигматичні відношення на морфологічному, словотвірному і синтаксичному рівнях // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. праць. – Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2011. – С. 138–145.
3. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові: Монографія / В. О. Юносова. – К. : Інститут української мови Національної академії наук України, 2003. – 127 с.
4. Колібаба Л. М. Варіантність відмінкових закінчень іменників на тлі морфологічних норм української літературної мови кінця XX – початку XXI сторіч / Л. М. Колібаба. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/Зачачки/Ukrn_2014_1_10%20\(5\).pdf](file:///D:/Зачачки/Ukrn_2014_1_10%20(5).pdf).
5. Коць Т. А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці / Т. А. Коць // Культура слова. – К., 2010. – № 72, 47–55. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dspace.nbuv.gov.ua>.
6. Постановний В. В. Морфологічні варіанти іменників / В. В. Постановний // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 8. – С. 35–41.

7. Голосовська Г. Г. Морфологічні можливості українського давального відмінка в контексті сьогодення (або флексії -ові, -еві/-єві та -у/-ю – морфологічні варіанти чи морфологічні дублети?) / Г. Г. Голосовська // Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки. – 2016. – Т. 189. – С. 20–25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2016_189_6.
8. Городенська К. Г. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика / К. Г. Городенська. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///D:/Закачки/3515-7067-1-SM.pdf>
9. Тараненко О. О. Суперечності між національним і соціальним у розвитку літературної мови / Життя – у слові: збірник наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівського / Відп. ред. В. Г. Складенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 345–352.
10. Карп'юк М. Д. «Паралельна форма», «дублет» чи «варіант»? / Культура слова. – К. : 1978, Вип. 15, 70–75.
11. Кучеренко Л. П. Комбінована варіантність слова // Мовознавство. – 1985. – № 5. – С. 61–64.
12. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова, 2007. – № 4. – С. 3–15; 2008. – № 1. – С. 24–35.
13. Карп'юк М. Д. «Паралельна форма», «дублет» чи Мовознавство. – К., 1985. – № 5. – С. 61–64.
14. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: [монографія]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 478 с.
15. Чабаненко В. А. Фонетична варіантність слова і мовна експресія / Віктор Антонович Чабаненко // Мовознавство. – К., 1981. – № 5. – С. 28–35.
16. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
17. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
18. Коць Т. А. Варіантність морфологічних форм іменника в прескрипціях і мовній практиці другої половини ХХ ст. / Т. А. Коць // Мовознавство. – К., 2016. – № 2. – С. 45–50.
19. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: [Підручник] / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.

References

1. Matviiias, I. G. (1974). *Noun in the Ukrainian language*. Kiev: Sovietschool (in Ukr.)
2. Valiukh, Z. O. (2011). System-paradigmatic relations at the morphological, word-building and syntactic levels. *Problems of comparable semantics*. Kyiv: Publishing Center of KNLU (in Ukr)
3. Yunosova, V. O. (2003). *Variance of change flexions of nouns in modern Ukrainian literary language: monograph*. Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr)
4. Kolibaba, L. M. (2014). *Variance of change flexions of nouns on the base of morphological norms of the Ukrainian literary language at the end of the XX –the beginning of the XXI centuries*. [Electronic resource]. – Resource accessmode: file: // D: Download / Ukmr_2014_1_10% 20 (5) (in Ukr.)
5. Kots, T. A. (2010). *About the prescriptive and descriptive norm in grammar*. *Kultura slova* (Cultureoftheword). 72, 47–55. Taken from <http://www.dspace.nbuv.gov.ua>. (in Ukr.)
6. Postavnyi, V. V. (1974). *Morphological variants of nouns*. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* (Ukrainian language and literature at school). 8, 35–41 (in Ukr.)
7. Holosovska, G.G. (2016). *Morphologic a features of the Ukrainian history in the context of the present (or the Flexion -ov, -eu / -euand -u / -th – morphological variants or morphological doublets?)* Scientific Notes of NaUKMA. Philological Sciences. [Electronic resource]. Modeofaccess: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2016_189_6 (in Ukr.)
8. Horodenska, K. G. (2016). *Grammar standard of the Ukrainian literary language and modern practice* [Electronic resource]. Modeofaccess: file: /// D: Download / 3515-7067-1-SM.pdf/(in Ukr.).
9. Taranenko, O. O. (2011). *Contradictions between national and social in the development of literary language*. *Life-intheword: Collection of Sciences works to honor the acad. V. M. Rusanivsky*. Rep. Ed. VG Sklyarenko. Kyiv: Publishing House of Dmitry Burago. 345–352 (in Ukr.)
10. Karpilovska, E. A. (2008). *Trends in the development of modern Ukrainian vocabulary: factors of stabilization of innovations*. *Ukrainskamova* (Ukrainian language). 1, 24–35 (in Ukr.)
11. Karpiuk, M. D (1978). «ParallelForm», «Double» or «Option»? *Kulturaslova* (Culture of the word). 15, 70–75 (in Ukr.).
12. Kucherenko, L. P. (1985). *Combined variant of the word*. *Movoznavstvo* (Linguistics). 5, 61–64 (in Ukr.).
13. Shevchenko, L. I. (2001). *Intellectual evolution of the Ukrainian literary language: the theory of analysis: Monograph*. Kyiv: Publishing and printing center «Kyiv University» (in Ukr.)
14. Chabanenko, V. A. (1981). *Phonetic variability of the word and linguistic expression*. *Movoznavstvo* (Linguistics). 5, 28–35 (in Ukr.)
15. Hanych, D.I., Oliinyk, I.S. (1985). *Glossary of linguistic terms*. Kyiv (in Ukr.)
16. Vyhovenets, I. R., Horodenska K.G. (2004). *Theoretical morphology Ukrainian. Academic Urrainian grammar*. Kyiv: Pulsars (in Ukr.).

17. Kots, T. A. (2016). *Variance of the morphological forms of the noun in prescriptions and linguistic practice of the second half of the twentieth century*. *Movoznavstvo (Linguistics)*. 2, 45–50 (in Ukr.).

18. Ponomariv O. D. (2000). *Stylistics of Modern Ukrainian Language: [Tutorial]*. Ternopil: Educational book – Bogdan (in Ukr.).

ZAITSEVA Olena Mykolajivna,

postgraduate student of the Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies of the Kyiv National Linguistic University

e-mail: helenzaitseva@i.ua

ACTIVATION OF VARIANT FORMS WITHIN THE WORD CHANGING PARADIGM OF NOUNS AND NUMERALS IN MODERN TELEVISION DISCOURSE

Abstract. Introduction. *Ukrainian television discourse as an object of linguistic research (sociolinguistic, language-functional, etc.) has been of considerable interest to linguists recently, as in the first place it is associated with linguistic means dynamics in the speech of TV-broadcast media language speakers as well as with the variability of means through out all language structure levels. We focus our attention on the variability of inflexions within noun and numeral word-changing paradigm found in the language of the media which has become rather widespread nowadays; that is, duplicate grammatical forms in the declension paradigm of the indicated parts of speech. Derivational paradigm is known to represent the morphological level of language along with the word-changing paradigm.*

Purpose. *Consequently, the main aim of this research will be to single out and to analyse the increasingly widespread trend of using parallel inflexions for the dative, ablative (instrumental) and locative (prepositional) cases. As is known, this tendency develops due to some intra-systemic factors of the language; however, to a greater extent it is influenced by extralinguistic factors, the most important of which are democratization of society, development of pragmatic speech, seeking original speech-propagation means, and desire to restore specific, obsolete word-forms and words.*

Methods. *The descriptive method has been used to achieve the aim of the research.*

Results. *In the course of the conducted linguistic analysis, it has been established that in the modern period of the Ukrainian language development, in the speech of journalists and presenters (mainly in informational TV-programmes) on Ukrainian TV, as well as in studio guests' speech (analysts, political scientists, government officials), either secondary parallel forms of noun declension dominate, or those that have long belonged to the peripheral background of the language. We refer to such forms the following: dative case forms of nouns belonging to the second declension with parallel inflexions -ові /-ovi/, -еві/-evi/, -єві /-ievi/ of nouns denoting beings (Трампові /Trampovi/, футбольистові /futbolistovi/) and things (транспортів /transportovi/, секторів /sektorovi/); forms of local case featuring inflexions -ові /-ovi/, -еві /-evi/, -єві /-ievi/ and accompanied by prepositions на (on), у (in) (поставили хрест на хлопчикові /postavyly khrest na khlopchykovi/, хотіла заробити на її успіхах /khotila zarobyty na yii uspiakhovi/, у всесвітньому рейтингові /u vsesvitn'omu reitynhovi/). Speaking about the ablative case, inflexion variability is inherent only to some nouns of masculine and neutral gender (кінями – конями /kinmy – kon'amy/, крилами – крильми /krylamy – kryl'my/), as well as to some plural nouns (ворітьми і воротами /vorit'my i vorotamy/, дверми і дверима /dvermy i dveryma/, зрошима і зрішима /hroshyma i hrishmy/). Nonetheless, the use of the language by TV journalists is characterized in great extent by activating secondary spatial semantic-syntactic function of nouns, which associates ablative case with verbs of motion and expresses itinerary (їхати цілком /yikhatyselom/, рухатися шляхом /rukhatysia shliakhom/).*

The numeral declension forms, that have been observed by us in television speakers' texts, are also marked by a tendency to favour secondary parallel inflexions -ом /-om/ in dative case forms (уіснтьом /shist'om/, instead of уіснтьу /shesty/), and -ох /-okh/ with a preposition in locative case forms (на уіснтьох /nashist'okh/ instead of на уіснтьу /nashesty/).

Actual language phenomena singled out in the fragments exemplifying the use of language by TV journalists on Ukrainian TV-channels demonstrate also the fact of deliberate selection by professional speakers of secondary case forms of indirect noun and numeral cases which sound more expressive and authentic and correspond to the autochthonous features of the Ukrainian language.

Originality. *Until now, it does not seem that a satisfying number of works have been published on the linguistic study of variability of noun and numeral word-changing paradigms found in the professionals' speech on modern Ukrainian information channels. The originality of this investigation is in its focusing on studying the variability of word-forms in definite manifestations of television discourse. These manifestations have been recorded and certified.*

Conclusion. *At present, in the television oral discourse, secondary parallel forms of both noun and numeral declensions are activated in most cases. Variant parallel endings are more likely to represent obsolete and original forms that eventually ceased to be active in speech, in the first place, due to extralinguistic factors. In their pursuit of originality and authenticity, journalists use secondary forms in order to add expressiveness and diversity to their professional speech, to differentiate the inflexions of the declension paradigm more clearly, and to restore obsolete autochthonous forms of the Ukrainian language.*

Keywords: *variant forms; parallel flexions; word-changing paradigm forms of nouns; word-changing paradigm forms of numerals; modern Ukrainian broadcasting.*

Надійшла до редакції 23.03.18

Прийнято до друку 30.03.18